

The Victorian Etiquette in teaching “The Culture of Speaking”

Shastalo (Turchenko) V.O.

Annotation: The article is dedicated to the study of Victorian etiquette that formed the bases for the further formation of modern English etiquette. The Victorian age became the epoch of the true English inventions: starting with the manners of behaviour at the table and the done thing, ending with the decent clothes, hair-do and reserved movements and mimics while communicating.

Key words: culture of speaking, etiquette, manners of behaviour, modesty, morality, reticence, Victorian epoch.

Етикет вікторіанської доби в курсі «Культура мовлення»

Шастало (Турченко) В.О.

Анотація: Стаття присвячена вивченню вікторіанського етикету, що заклав підґрунтя для формування етикету сучасної Англії. Вікторіанська доба стала епохою винаходу істинних англійських традицій: починаючи від манер поведінки за столом, правил гарного тону, закінчуючи пристойним вбранням, зачіскою та стриманими жестами та мімікою під час спілкування.

Ключові слова: вікторіанська доба, етикет, культура спілкування, манери поведінки, моральність, скромність, стриманість.

*«Morals and manners give colour to life <...>
manners are about us everywhere, pervading
society like the air we breathe.» (S.Smiles)*

Культура мовлення займає чільне місце поміж дисциплін, що викладаються на факультеті іноземних мов. Це дає змогу студентам не лише поглибити власні знання в манерах спілкування, дізнатися

більше про етикет країн, мови яких вони вивчають, а й освоїти культуру мовлення як невід'ємну складову професійної майстерності майбутнього педагога/ перекладача. У сучасній вітчизняній науковій літературі поняття «культура мовлення» трактують як сукупність знань, вмінь та навичок людини, що забезпечують доцільність застосування засобів мовлення з метою впливу на слухачів чи учасників спілкування [1, с. 8].

Обрана тема базується на філологічних дослідженнях [2]: приклади дібрані з художньої літератури авторів вікторіанської доби [3] для більш широкого розкриття та розуміння ціннісних орієнтацій та норм поведінки англійця XIX ст. Адже саме література відображує важливі для середнього класу набожність і чистоту помислів, необхідність «правильної» мови – дієвого засобу для просування вгору соціальними сходами [4, с. 180].

Життя людини в соціумі неможливо уявити без спілкування. Проте інколи в процесі комунікації виникають певні труднощі, які, насамперед, пов'язані з необхідністю коректно сприймати/ подавати інформацію, вмінням підтримувати бесіду та зацікавленість співрозмовника. Кожна культура за час свого становлення створює певні писані й неписані кодекси спілкування, які формують етикет у широкому розумінні. У нашому дослідженні розглядаємо етикет (від франц. «etiquette» – «ярлик, етикетка») як сукупність правил поведінки, які регулюють зовнішні вияви людських стосунків [5, с. 180]. Моральний зміст етикету зумовлений відповідністю й співвідношенням зовнішніх норм етикету і змісту моральної свідомості й особистості [5, с. 181]. Кожна країна, кожен соціальний прошарок та вид діяльності має свої традиції та норми спілкування, яким варто слідувати для досягнення комунікативної цілі. Недивно, що етикет країн змінюється з плином часу через зміну моральних орієнтирів, вподобань, цінностей тощо. Аналіз «еволюції» етикету Англії виявив, що сучасний

мовленнєвий етикет розвинувся з вікторіанського мовленнєвого етикету (а саме періоду правління королеви Вікторії (1837- 1901 рр.)).

Манери та мораль – це чисто вікторіанський вираз. Вікторіанці переймалися правилами гарного тону, що стосувалися манер поведінки за столом, вбрання, зовнішності, спілкування та ін., оскільки вбачали в них провісників моралі цивілізованого суспільства [6, с. 22]

Вікторіанську епоху науковці вважають «одним з найвидатніших періодів для винаходу традицій» (Е. Гобсбаум називає цей процес «invention of tradition» або «mass-producing traditions» [7, с. 61]), і зазначають, що багато сучасних традицій були створені в XIX ст. [7]. Ці традиції відображають масові, емпірично створені уявлення, пристрасті, моральні ідеали і недоліки вікторіанства, одночасно даючи змогу побачити глибинні пласти картини світу тієї доби.

Традиції є важливою частиною ритуального аспекту вікторіанської культури. Зокрема, один з ритуалів, що увела королева Вікторія – правила чаювання («Tea Moralities», саме чайний етикет докладно описує, які види чаю, закусок, який посуд і в якій послідовності слід подавати страви до столу [8, с. 33]).

Етикет обіду теж був строго регламентований у вікторіанську епоху. «Englishness» істинного джентльмена виявлялася в його поведінці за столом. Необхідно було знати ряд приватних правил, які підкреслювали особливості поведінки справжніх леді та джентльменів. Наприклад: під час застілля дотримувалися звичаю так званого «segregation of sexes»: по закінченні трапези жінки вставали й виходили, а чоловіки залишалися викурити сигару, випити скляночку портвейну і порозмовляти [9]. Порушення ритуалу застілля засуджували всі присутні:

They can't sit over their wine, they can't play at whist, and they can't pay a lady a compliment. Mr. Hartright was no exception to the general rule. Otherwise, even in those early days and on that short acquaintance,

he struck me as being a modest and gentlemanlike young man. (W. Collins)

Естетичні вподобання вікторіанців щодо моди продиктовані соціальними нормами та морально-етичними поглядами. Так, наявність капелюха й серветки стають символами респектабельності й достоїнності чоловіка, дають змогу кваліфікувати його як джентльмена; а рукавички й капелюшок жінки символізують «її порядність і скромність, як і належить справжній леді, і навпаки, їхня відсутність є ознакою непристойності» [10, с. 79], отже капелюшка не знімають ні дівчата, ні літні жінки навіть у приміщенні:

...she sat down, in her modest little bonnet, to her work, and was quietly busy on it directly. (Ch. Dickens);

A plain, matronly cap covers her head, and makes her look, for the first time in her life since I remember her, like a decent woman. (W. Collins)

Скромність як чеснота, що скеровувала не лише помисли, а й дії англієць, стала однією з провідних цінностей повсякденної культури вікторіанства [2]. У вікторіанську епоху одяг, відповідно до вимоги скромності, має засвідчувати суспільний стан людини [11, с. 24], її культурну належність, відповідати погодним умовам, конкретному заняттю [11, с. 28–30] і головне – статі людини [12]: одяг жінки має бути жіночим, щоб відображувати її жіночність; одяг чоловіка має бути чоловічим, щоб відображувати в ньому чоловіче [11, с. 30]:

<...> instructs his female pupils in ladylike behaviour, modesty, charm and attractive appearance. (BNC)

Вбрання вважали надзвичайно важливим засобом досягнення чесноти скромності, оскільки воно слугувало захистом як власної моральної чистоти, так і її збереженню в інших: коли вживають слово *modesty*, майже завжди мають на увазі те, як людина, головним чином жінка, одягнута [11, с. 23]:

She had her underclothing beneath, of course, and the expensive silk was of such a luxuriously close weave that there was nothing immodest about the outfit .(BNC)

Так само й зачіска має відповідати статі: довге волосся у жінки «*is a glory to her <...> because her hair has been given her as a covering*» [12]. Довге волосся у жінки, за релігійними уявленнями, слугує природним покриттям, що засвідчує її покору чоловіку (із цієї самої причини жінки мають завжди ходити з покритою головою [12], коротке волосся чоловіка символізує силу, покладену на нього патріархальними принципами християнства [11, с. 35–36]:

Shy and modest, Pauline Ashley says only: «I just do what a wife has to. (BNC);

But the positive value of this female-identified modesty remains outweighed by the disadvantages which a lack of egotism implies in psychology. (BNC)

У вікторіанську епоху настанова моралі запобігати як оголенню окремих частин тіла, демонстрації їхніх форм, так і простому привертанню до них зайвої уваги, як вказує Д. Гудмен [11, с. 25–28] та набуває особливої, навіть гіпертрофованої значущості, що межує із ханжеством. Тож у вікторіанській культурі специфічно розуміють «соціальне тіло», коли тілесність і чуттєвість були під заборонаю, аж до жорстоких гонінь. Чоловіки й жінки зобов'язані були забути, що у них є тіло. Єдиними ділянками поверхні тіла, які дозволяли відкривати, були кисті рук і обличчя. Вийшовши на вулицю, чоловіка без високого комірця, що стоїть, і краватки, а жінку без рукавичок вважали фактично оголеними. Такі заборони виконували необхідну соціальну функцію: вони відокремлювали вищий і середній класи від соціальних низів [8, с. 38]:

But most of gowns would have a neck that was quite high; modesty was getting to be a really important factor, so we're covered from head to toe .(BNC)

Вікторіанська доба, як зазначає Ф. Додд, формує основи етики, які стали кодексом поведінки «істинного» англійця, справжнього джентльмена. Він представляв собою «базисний тип особистості», який має відбиток основних цінностей культури у формах свого світосприйняття, поведінки і мислення, а «леді» була доповненням, свого роду його жіночим двійником за своїм соціальним станом, системою цінностей і нормами поведінки» [13, с. 56]:

Girls should be quiet and modest .(J.Austin)

Вікторіанський джентльмен прославився завдяки своїм високим моральним якостям: був «законослухняним, прекрасним сім'янином, поважав порядок, його будинок – фортеця, він усіма шанований член суспільства, що ратує про благо сусідів, стоїть горою за моральність і є гонителем пороку». Спілкування з ним комфортне й зручне, він піклується про оточуючих. За будь-яких обставин він повинен демонструвати душевну мужність і самовладання, придушення своїх почуттів, лояльність і вірність, чемність [8, с. 35].

Традиційна концепція жіночності, розроблена у другій половині XIX ст., робила жінку свого роду власністю чоловіка, прикрасою його будинку, скромним «ангелом у домі». Вона сама не могла змінити свого соціального становища, їй залишалося приймати з вдячністю те, що пропонували чоловіки. У кожному вікторіанському романі обов'язково присутня «вдячна бідна родичка».

Як зазначає К. Хьюїтт, єдиною альтернативою для жінки була роль гувернантки, але це виключало її із соціального життя: вона не була рівною із членами родини, в якій вона працювала, і водночас не могла спілкуватися нарівні зі слугами, що призводило до соціальної ізоляції. Самотність і страх перед такою долею були настільки сильні,

що дівчата воліли виїхати за кордон [14]. Незважаючи на нерівне становище, головні ціннісні орієнтації у повсякденній моралі жінок середніх класів – це щирість, природність, скромність [8]. Жінка уособлювала невинність і добросердність, які роззброювали недоброзичливість і давали їй загальну повагу і любов. Жіночі манери представниць усіх соціальних груп припускали, що жінка створює сприятливу атмосферу, яка приваблює всіх і робить спілкування з нею невимушеним:

I was agreeably surprised to find that Littimer was not there, and that we were attended by a modest little parlour-maid, with blueribbons in her cap, whose eye it was much more pleasant, and much less disconcerting, to catch by accident, than the eye of that respectable man. (Ch. Dickens)

Одним з важливих компонентів моралі джентльмена є його ставлення до жінки. Головними цінностями в жінці для нього були чеснота, невинність, скромність, покірність, м'якість, ніжність, благородство. Краса жінки в цьому списку є останнім пунктом. Для нього жінка – лише міцний тил, який забезпечить йому відпочинок у спокійній, затишній обстановці. Таким чином, жінка і дружина для джентльмена є синонімами. Дружина супроводжувала джентльмена у виїздах, приймала в будинку його друзів, підтримуючи його репутацію, народжувала йому дітей та ін., тобто вона повністю жила його життям і задля нього. Вікторіанська культура повсякденності строго регламентувала правила етикету, які фіксували межі допустимого, у тому числі й у відносинах між статями навіть у сімейних парах. Так, подружжю при сторонніх рекомендували звертатися один до одного офіційно (Mr. N., Mrs. N.), щоб моральність оточуючих не страждала від інтимної грайливості тону. Найбільшою непристойністю й розбещеністю вважали спробу заговорити з незнайомою людиною [8].

Скромність у картині світу поставала не ізольовано, а як комплекс ознак: людину, навіть одягнуту в конопляний мішок, вважали нескромною через несправедливу поведінку [11, с. 47]:

...modesty in behaviour is such a rare priority... (O. Wilde).

Несправедливість у поведінці – це, з одного боку, невідповідність конкретній ситуації й соціальному оточенню, а з іншого – порушення внутрішньої чистоти людини недозволеними рухами (*touching*), що демонструють хтиві наміри та привертають надмірну увагу; зайвими компліментами (*compliment*) або нескромними жартами; хтивими поглядами (*look*), що призводять людину до скоєння гріха подумки, адже очі тісно пов'язані з душею [11, с. 47–56]:

'Indecent' means any affront to modesty, usually touching a female's private parts, but less obvious acts include a kiss followed by a suggestion concerning intercourse . (G.Himmelfarb)

Зазначимо, що вікторіанська епоха пов'язана з культурним та економічним розвитком Англії, що привело до змін у самооцінці особистості. Проведене дослідження підтверджує думку про те, що вікторіанський етикет став основою формування етикету сучасного англійця. Саме консервативне виховання, гарні манери, стриманість у рухах та вбранні, вміння чемно вислухати співрозмовника, не привертати до себе й своїх здібностей та звершень надмірної уваги виділяло типового англійця вікторіанської доби. Гарні манери під час спілкування завжди були й будуть в моді, незалежно від часового проміжку та суспільства.

Список літератури:

1. Пасинок В.Г. Основи культури мовлення: навч. посібник. Харків, 2009. – 184 с.
2. Турченко (Шастало) В.О. Когнітивно-комунікативні характеристики концепту *СКРОМНІСТЬ* в англomовному дискурсі XIV–XXI ст.: дис.

- канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови». Харків, 2014.– 241 с.
3. British National Corpus [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://corpus.byu.edu/bnc/>
 4. Крюков Д.В. Социолінгвістическіє характеристики писем англійської аристократії Вікторіанської епохи: автореф дис. на соискание учен. степени канд. філол. наук: спец. 10.02.19 «Теорія мови». Волгоград, 2001. – 21 с.
 5. Гусейнов А.А. Этика: Энциклопедический словарь. Москва, 2001. – 671 с.
 6. Himmelfarb G. The De-moralization of Society: From Victorian Virtues to Modern Values. London, 1995. – 314 p.
 7. Hobsbaum E. Mass-producing traditions: Europe, 1870 – 1914. New York, 1999. – P. 61–69.
 8. Зброжек Е.В. Викторианство в контексте культуры повседневности. Урал, 2005. – С. 28–44.
 9. Handler R. Jane Austen and the Fiction Culture: An Essay on the Narration of Social Realities. Tucson, 1990. – 175 p.
 10. Левіщенко М.С. Лінгвокультурні особливості пізнього вікторіанського дискурсу (на матеріалі англійської художньої прози кінця XIX ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови». Херсон, 2011. – 20 с.
 11. Goodman D.P. The Modesty Handbook. Martinsville, 2006. – 74 p.
 12. The Holy Bible. King James Version [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kingj bible.com/genesis/1.htm>.
 13. Dodd F. Englishness and the national culture. New York, 1999. – P. 87–103.
 14. Hewitt K. Understanding Britain Today. London, 1997.– 307 p.